

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.112.242

ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ “FRAME” ТА “KONZEPT”

Марина Власенко

*Запорізький національний університет,
вул. Жуковського 66, м. Запоріжжя, 69600*

Розглянуто проблему визначення співвідношення таких понять у когнітивній лінгвістиці, як “Konzept” та “Frame” та їх роль в організації представлень різних категорій знань. Встановлено, що теорія категоризації важлива у розкритті поняття “фрейм” і є когнітивною структурою, яка складається з елементів – членів категорії. Такі члени об’єднані між собою родинною подібністю та мають спільні властивості, при цьому становлять своєрідну мережу. Досліджено, що фрейм є частиною такої семантичної мережі, за допомогою якої відбувається опис об’єкта, а конкретні властивості цього об’єкта та факти, що належать до нього, описують у слотах – структурний елемент цього фрейму. Тому фрейми завжди організовані “навколо” певного концепту й містять головну й потенційно можливу інформацію, що асоційована з тим або іншим концептом.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, категорія, фрейм, семантична мережа, концепт.

На сучасному зрізі розвитку когнітивної науки особливу увагу привертає сфера когнітивної семантики: проблема осмислення мовних одиниць як структур представлення знань залишається, як і раніше, актуальною, тому що за сукупністю концептів (концептосфери) можна судити про ментальну модель дійсності, яка відображається в мові загалом у головах конкретних носіїв мови, зокрема.

Взаєморозуміння різних народів, їх успішне комунікування ґрунтується на основі світоуявлень, які вони поділяють, тобто системи концептуальних універсалій. Базові когнітивні категорії є універсальні, їх зміст не залежить від того, якою мовою розмовляє людина, а визначається когнітивними чинниками, на яких ґрунтується пізнавальна діяльність людини.

Категоризація є одним із найважливіших складників механізму пізнання і полягає в тому, що для кожного слова окреслюється семантичне коло споріднених слів за принципом родинної подібності та встановлюється узагальнюючий репрезентант (прототип). Мета категоризації – пояснити нове через уже відоме та структурувати картини світу

за допомогою узагальнень. Категорію розуміють як когнітивну структуру, концептуальний клас, що складається з елементів – членів категорії, об'єднаних “родинною подібністю”. У всіх членів “родини” – слів або понять наявні цілком реальні спільні характеристики, але вони можуть бути проявами не зовнішньої схожості, а глибинної генетичної основи. Елементи, які входять до категорії, можуть становити єдине ціле, попри те, що не всі вони мають саме ті спільні властивості, які визначають сутність категорії. Об'єкти – члени категорії не є рівноправними: всередині кожної категорії одні об'єкти є психологічно більш значущими, ніж інші [1].

Основним поняттям когнітивної лінгвістики і семантики є поняття *концепту*. Концепт – це не тільки мовне явище, його потрібно розглядати передусім як невербальне, а потім вже й вербальне відтворення дійсності з усіма наявними відносинами і зв'язками.

У лінгвістичних німецькомовних лексиконах знаходимо пояснення терміну *Konzept* (lat. concipere = sich etwas vorstellen – щось собі уявити): “Загальне змістово-референційне уявлення, яке у свідомості/пам'яті людини пов'язано зі словом, мовним виразом; ментальна інформаційна одиниця збереження знань. Також поняття (*auch Begriff*)” [2, с. 164].

Metzler Lexikon наводить таке визначення терміну *Konzept*: “In der kognitiven Linguistik, insbesondere der Semantik, mentale Informationseinheit im Langzeitgedächtnis, in der bzw. über die Menschen ihr Wissen über die Welt abspeichern, organisieren und kategorisieren, und damit ein elementarer Baustein der Kognition”, тобто поняття у когнітивній лінгвістиці, особливо семантиці, ментальна інформаційна одиниця у довготривалій пам'яті, у якій чи через яку люди зберігають свої знання про світ, організують їх та категоризують; елементарний елемент когніції. Реальний світ переведено в ментальному представленні у концепти, при цьому відбувається абстрагування від конкретних властивостей об'єктів; ці концепти відображають світ від “приблизно” до “дуже добре”. Так концепт HUND спрощено виглядає так: Tier, hat einen Schwanz, bellt, kann (тварина, має хвіст, гавкає, може вкусити) [3].

Одним із головних понять когнітивної лінгвістики, поряд з концептом, є поняття фрейму, яке запропонував М. Мінський у 70-х роках минулого сторіччя в галузі програмування. Він розглядав два види фреймів, які зараз прийнято називати статичними (або просто фреймами) і динамічними фреймами (сценаріями). Статистичний фрейм є структурою знань у вигляді таблиці, яка представлена вузлами (які в лінгвістиці виражені лексикою), зв'язані дугами. Динамічний фрейм схожий на концепт-сценарій.

Фрейми є структурами представлення знань, що відображають типову інформацію про об'єкти. Він є структурою, що має заголовок і набір вузлів, пов'язаних між собою. Вузол є визначеним поняттям, яке може бути, а може і не бути задане в явному вигляді. Якщо поняття не конкретизоване, воно пояснюється після процесу узгодження цього фрейму з деякою конкретною ситуацією, що має місце в зовнішньому світі. Вузли, які не задані в явному вигляді (Мінський називає їх терміналами), є нижнім рівнем графової структури, а верхній рівень складають поняття, які завжди правильні стосовно цього фрейму. Розшифрування значення фрейму відбувається під час конкретизації й узгодження терміналів. Важливим є використання тих самих терміналів різними фреймами. Це дає змогу координувати інформацію, яка збирається з різних джерел. Значенням вузла, крім простого значення, може бути й інший фрейм.

У когнітивній інтерпретації поняття фрейму заслуговує уваги трактування, відповідно до якого фрейм розглядають не як тип концепту, а як форму його ментального уявлення, тобто концептуальну структуру, одиницю ментального простору. Отже, фрейм розуміють як один зі способів ментальної репрезентації концепту: через відсилання до концептуальної області, у якій цей концепт інтерпретують.

Словник "Duden" дає наступне визначення поняття Frame: (Sprachwissenschaft, EDV) besondere Datenstruktur für die begriffliche Repräsentation von Objekten und stereotypen Situationen in Modellen künstlicher Intelligenz, тобто спеціальна структура даних для концептуального представлення об'єктів і стереотипних ситуацій [4].

"Fremdwörterlexikon" так визначає "Frame": "Darstellung von Wissen in Form eines semantischen Netzes" – представлення знань у вигляді семантичної мережі [5]. Тобто фрейм можна розглядати як фрагмент семантичної мережі, який призначений для опису деякого об'єкта (події, ситуації) предметної області з усією сукупністю властивих йому (їй) ознак.

Вперше семантичні мережі з'явилися в області машинної лінгвістики як засіб аналізу змісту (семантики) природної мови. У 1967 році Р. Куїлліаном була розроблена програма, яка фіксує зміст англійських слів, побудована за принципом тлумачного словника. У цій програмі деяке слово англійської мови визначається в термінах, які виражаються іншими словами. Кожне слово визначається множиною покажчиків на інші слова. Сукупність вказівників утворює мережу, "подорожуючи" у якій, можна з'ясувати зміст того чи іншого слова. У семантичній мережі Куїлліана вершини відповідають обумовленому поняттю і забезпечуються вказівниками на інші слова, що розкривають дане поняття [6].

Типи, зв'язків між об'єктами семантичних мереж можуть бути будь-якими. Але найчастіше застосовуються наступні основні зв'язки (відносини): "рід-вид", "є представником", "є частиною". Наявність зв'язку типу "рід-вид" між узагальненими об'єктами А і В означає, що поняття А більш загальне, ніж поняття В. Будь-який об'єкт, що відображається поняттям В, відображається і поняттям А, але не навпаки. Наприклад, поняття "тварина" – це родове поняття для об'єкта "птаха". Усі властивості родового об'єкта А, як правило, притаманні і видовому об'єкту В. Іншими словами, об'єкт В успадковує властивості об'єкта А. Завдяки відносинам ако (від англ. a-kind-of – різновид) мережа являє собою якусь ієрархічну структуру і дозволяє відповідати на такі питання, як: "чи є канарка птахом?", "чи може канарка літати?" і т. п. [6].

Т. ван Дейк зазначив, що фрейми завжди організовані "навколо" деякого концепту й містять основну й потенційно можливу інформацію, що асоційована з тим або іншим концептом. Фрейм визнається культурно-специфічною одиницею знання, що включає інформацію про те, що в даній культурі є типовим/стереотипним [7, с. 16–17]

Розглянувши значення поняття "Frame" ми вважаємо, що трактувати його треба як один з можливих способів "технічного" представлення концепту у свідомості, при цьому передбачається, що весь обсяг знань, який відноситься до того або іншого концептуально-го об'єкта, повинен бути якимось образом організований і систематизований у мисленні.

Семантика фреймів розглядає безліч інтерпретацій як альтернативні "способи бачення речей". Загалом, розходження визначаються там, де концентрується пошук структури – у мовній системі або поза нею.

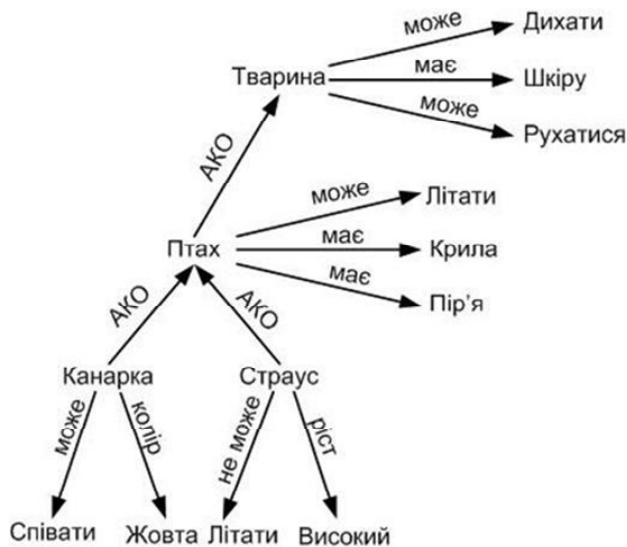

Рис. Мережа А. М. Коллінза і М. Р. Куїлліана (1969)

Між семантичним полем і фреймом можна виділити, на наш погляд, низку відмінностей. Фрейм – твердіша структура, що відображає типові зв'язки в типових ситуаціях; поле – структура більш м'яка, асоціативно-конкретна, іноді – індивідуальна. Ще однією відмінністю є те, що інтегруючим початком у фреймі слугує ситуативна близькість, у полі – асоціативно-семантична. Структурна організація фрейму припускає наявність вузлів (слотів), поля – ядра, центра й периферії, межі між якими досить нечіткі й рухливі. Крім того, лексична репрезентація фрейму ближче всього відповідає тематичній групі; ментальна модель семантичного поля приводить до необхідності введення терміна “концептуальне поле”.

Фреймова семантика як метод дослідження взаємодії семантичного простору мови (мовних значень) і структур знання, розумового простору, насамперед, наполягає на необхідності пов'язувати значення слова з фреймом, що є в його основі. Цим вона допускає можливість того, що мовці можуть знати значення слова, яке входить в ту чи іншу лексичну групу, навіть якщо вони не знають ніяких інших слів із цієї групи або лише деякі з них. Треба відразу ж обмовитися, що термін “Frame” в цьому випадку використовують як родові поняття – загальний термін для позначення різних типів когнітивних структур, по аналогії з терміном “Konzept” як родовим поняттям, що включає і образи, і уявлення, і поняття, і фрейми. Загальний термін “Frame” використовують тільки для позначення структурованих концептів: власне фреймів, схем, сценаріїв, когнітивних моделей. Залучення фреймових структур допомагає також пояснити способи формування різних змістів на функціональному рівні.

Можна зробити висновок, що знання людини зберігаються у пам'яті у вигляді фреймів (семантичних мереж), утворених ієрархічно організованими та асоціативно пов'язаними концептами. Будь-який концепт із семантичної мережі може бути поставленим у фокус (центр) графічного фрейму. Концепт, що стоїть у центрі фрейму,

є унікальним і визначає цілий фрейм. Коли фрейм перейменовується, всі концепти, які асоціювалися з попередньою назвою, починають асоціюватися з іншою. Частина елементів фрейма подана елементами відсутності чи “перемінними” величинами, які заповнює інтерпретатор, накладаючи фреймову модель на ситуацію.

Отже, між концептом і фреймом можна виділити певне й досить значиме розходження: концепт може бути й структурною, і гештальтною (цілісною), і мінімальною (неподільною) одиницею репрезентації бази знань у значенні одиниць мовного рівня. Фрейм відображає не конкретні, а найхарактерніші моменти, що належать одному класу, впорядковуючи їх і структуруючи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Rosh E. H.* Human categorization / E. H. Rosh // *Advances in cross-cultural psychology*. – L. etc. : Acad. Press., 1975. – P. 1–72.
2. *Ulrich W.* Linguistische Grundbegriffe: Wörterbuch / W. Ulrich. – Berlin. Stuttgart : Gebrüder Bornträger Verlagsbuchhandlung, 2002. – S. 164.
3. *Metzler Lexikon Sprache* / [Hrsg. Helmut Glück]. – Stuttgart ; Weimar : Verlag J. B. Metzler, 2005. – S. 352.
4. Duden-online [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.duden.de/>.
5. Wissensportal wissen.de [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.wissen.de/fremdwort/frame2>.
6. Семантичні мережі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fm.mdpu.org.ua/prepodavately/sharov/Shtuch/lect7.pdf>.
7. *Дейк Ван Т. А.* Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. Дейк Ван. – М. : Прогресс, 1989. – С. 16–17.

*Стаття надійшла до редколегії 11.02.2014
Прийнята до друку 21.02.2014*

THE PROBLEM OF THE INTERRELATION OF THE TERMS “FRAME” AND “KONZEPT”

Maryna Vlasenko

*Zaporizhzhya National University,
66, Zhukovsky St., Zaporizhzhya, 69600*

The research deals with the problem of the interrelation of such terms in cognitive linguistics as “Konzept” and “Frame” and their role in the organizing of the representation of different categories of knowledge. It is established that the theory of categorization plays an important role in expanding of the concept of “Frame” and means a cognitive structure that consists of elements – members of category. Such members are united with each other through “familial similarity” and have common characteristics, and build a semantic network. It’s investigated that the frame is a part of the semantic network, through which people can describe the object, and the specific properties of this object and the facts of its are described in the slots – the structural elements of the frame. Therefore, the frames

are always organized around a concept and contain basic and potential information that is associated with a particular concept.

Keywords: cognitive linguistics, category, frame, semantic network, concept.

ПРОБЛЕМА СООТНОШЕНИЯ ПОНЯТИЙ “FRAME” И “KONZEPT”

Марина Власенко

*Запорожский национальный университет,
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, 69600*

Рассмотрена проблема соотношения таких понятий в когнитивной лингвистике как “Konzept” и “Frame” и их роль при организации представлений разных категорий знаний. Установлено, что теория категоризации играет важную роль при раскрытии понятия “Frame” и понимается как когнитивная структура, которая состоит из элементов – членов категории. Такие члены объединены между собой “семейным сходством” и имеют общие свойства, при этом составляют своеобразную сеть. Исследовано, что фрейм является частью такой семантической сети, с помощью которой происходит описание объекта, а конкретные свойства этого объекта и факты, относящиеся к нему описываются в слотах – структурный элемент этого фрейма. Поэтому фреймы всегда организованы вокруг некоторого концепта и содержат основную и потенциально возможную информацию, которая ассоциирована с тем или иным концептом.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, категория, фрейм, семантическая сеть, концепт.